

MIHALIK BÉLA VILMOS

„CSAK MAGAM MULATSÁGÁBÓL”. EGY XVIII. SZÁZADI OKIRAT- ÉS PECSÉTHAMISÍTÓ, LOSONCZI JÓZSEF ÉLETE

„Dolgaim nékem is nehezek és nagyok,/Mivel én falusi nótárius vagyok./Feltetem, hogy minden dolgomon felhagyok,/Elmégyek, lesz hőség, legyenek bár fagyok” – írja Gvadányi József peleskei nótáriusa nagy utazásának kezdetén.¹ A jelen tanulmány középpontjába állított Losonczi József, hasonlóan Gvadányi hőséhez, számos alkalommal hagyott fel minden dolgával lakóhelyén és próbált szerencsét a történeti Magyarország másik szegletében. A Rákóczi-szabadságharc után nemcsak Magyarország berendezkedése ment át jelentős változásokon, hanem az ország társadalma is átrendeződött. A XVII. század képlékeny társadalmi állapotait a XVIII. század elején a társadalmi rétegek megmerevedő válaszfalai váltották fel.² Ebben a fokozatosan szűkülő térben kísérte meg Losonczi József önmagát előnyösebb helyzetbe hozni, melynek során több síkon mozogva próbált előrébb jutni: alsóbb egyházi és világi igazgatási funkciókat betöltve a korszak értelmiségi rétegéhez is kapcsolható, de a vármegyei és egyházi középrétegekkel, vagy akár a Magyar Kamarával való többszörös kapcsolata távolabbra mutató ambíciókat is sejtet.

Losonczi életének számos részletét egyáltalán nem ismerjük, vagy csak feltételezhetjük más analógiák alapján. Azonban a megismert források alapján úgy tűnik, hogy bármilyen szerepben is tűnt fel, mindig megkísérelte a végsőkig, sőt az esetek nagy részében még azon túl is feszíteni a számára meghatározott kereteket, normákat, ami végül bukását okozta. Éppen ez, vagyis az okirat- és pecséthamisítási ügy, azonban fokozott óvatosságra int, főként ha figyelembe vesszük, hogy életére vonatkozó fő forrásunk az egri püspöki úriszék által 1746-ban felvett, saját tanúvallo-

---

1 *Gvadányi József: Egy falusi nótáriusnak budai utazása.* Bp., 1975. 86. p.

2 A katona-szabados réteg XVIII. század eleji átalakulására ld.: *Tóth István György: Karddal szerzett és piacon vett armálisok: a végáriak útjai a nemességbe a 18. század elején.* In: *A végvárák és végváriak sorsa (1699–1723).* Szerk.: Petercsák Tivadar – Pető Ernő. Eger, 1991. (Studia Agriensia 11.) 45–53. p.

mása.³ A hatvanhárom kérdőpontból álló jegyzőkönyvben részletesen szól élete főbb állomásairól, eseményeiről, amelyeket azonban csak egyes esetekben lehetett kontrollforrással egybevetni – amelyek hol igazolták, hol cáfolták Losonczi állításait. Főként egri elfogatását követően, Bács, Fejér, Tolna és Veszprém vármegyék által Heves vármegye részére megküldött jelentései foglalkoztak Losonczi korábbi életével.⁴ Ezenkívül a kalocsai érseki levéltárban,⁵ ill. a Magyar Kamara iratai között maradtak fent Losonczival kapcsolatos források, sajnos azonban a bezdáni évekre vonatkozó Bács-Bodrog vármegyei iratok áttekintésére nem nyílt lehetőség, ezt csak részben helyettesítették a Bezdánnal foglalkozó helytörténeti monográfia utalásai.⁶ A Losonczi elleni per előkészületi szakaszához a már említett egri püspöki úriszéki tanúvallomáson túl a központi kormányzatszervek (Helytartótanács, Kancellária) iratai adtak további kiegészítéseket.

Losonczi sok tekintetben egy hagyományosnak tűnő nótáriusi, iskolamesteri pályát tudhatott magáénak, ám feltehetőleg éppen tanultsága, az írástudás, a foglalkozásából eredő társadalmi kapcsolatai ambicionálták a továbblépésre, ennek során azonban gyakran feszegette, végül túlfeszítette az adott társadalmi kereteket, normákat. Az alábbiakban azt kívánom bemutatni Losonczi életútján keresztül, hogy a XVIII. század elején milyen lehetőségei voltak az érvényesülésre, ennek során milyen társadalmi mezőkben, erőterekben mozgott.

Losonczi származása és fiatalkora

Losonczi József gyermekkoráról, tanulmányairól csak saját tanúvallomásából ismerünk adatokat. A XVII–XVIII. század fordulóján született Losoncon, apja Losonczi Pál, édesanyja Lengyel Dorottya volt. Mivel apja feltehetőleg katonaként szolgált („...atyám mindenkor táborban lakott”), anyja mellett nevelkedve előbb

3 Magyar Országos Levéltár (= MOL) Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Litterae Comitatum (A 27) 1747:15.

4 Heves Megyei Levéltár (= HML) Heves és Külső-Szolnok Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, Közgyűlési iratok, IV-1/b 1747:35; 42; 44; 67. (58. doboz)

5 Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (= KFL) Kalocsai Érseki Levéltár, Kalocsai Érseki Hivatal, Plébániai iratok, I-1.b. Bezdán, Feudális kori iratok, Vegyes iratok 1.b.

6 Bács-Bodrog vármegye feudális kori anyagát jelenleg az újvidéki Vajdasági Levéltár őrzi. A Magyar Országos Levéltár Mikrofilmtárában csak 1755-től kezdődően található a közgyűlési jegyzőkönyvek másolatai. Vö.: *Kosáry Domokos*: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába 1.3. Általános rész – Megyei levéltárak és forrásközlések. Szerkesztő: Kulcsár Krisztina, Szakály Orsolya. Bp., 2008. 196, 200. p.; *Balla Ferenc*: Bezdán története a kezdetektől 1914-ig. Bezdán, 1993. (a továbbiakban: *Balla*, 1993.)

Gyöngyösre, majd négy éves korában Nagyvázsonyba költöztek. Apja katonai pályáját valószínűsíti, hogy 1742-ből Bezdán telepítési szerződéséről ismerjük Losonczi címeres pecsétjét.⁷ A töredezett pecséten a címerkép csak nehezen vehető ki, de egy könyöklő, talán páncélos kar tart egy szablyát, melynek hegyén valószínűsíthetően egy török fej van, ami Losonczi családjának, vagy talán éppen apjának a török háborúk idején történt nemesítésére utalhat. Azonban sem a genealógiai kézikönyvekben, sem a címertárakban nem találtunk adatot erre a Losonczi családra vagy címerre.⁸ Elképzelhető persze, hogy eredetileg nem Losonczi volt a család neve, ahogy Losonczi József későbbi hamisítói működésére gondolva az sem valószínűtlen, hogy készített magának egy címeres nemesi pecsétet.

Édesanyjával a nagyvázsonyi évek után, bizonyos magyarországi „szükség” miatt a morvaországi Brünnbe költöztek. A vallomásban említett nehézség alatt nem tudni mit érthetett pontosan: talán az 1709. évi pestis vagy a Rákóczi-szabadságharc küzdelmei miatt látták jobbnak rövid időre elhagyni az országot. A Középső-Dunántúlt, így Nagyvázsony térségét 1704-ben, majd 1705 után tartósan a kuruc csapatok tartották kezükön. 1707 februárjában pedig éppen Nagyvázsony mellett ütköztek meg a kuruc és császári csapatok. Ekkor a kurucok a lakosságot elkergették a környék településeiről, az élelmet, takarmányt pedig megsemmisítették a közelgő császári katonaság elől.⁹ A Losonczi család kényszerű menekülésének helyszíne, Brünn azért is volt kézenfekvő a család számára, mert az apai nagymama után örökségük volt ott, feltehetőleg pedig a nagymama Mozer-rokonság is segítette őket. Származását tekintve esetleg egy városi, brünni-losonci kereskedőpolgári háttér is feltételezhető. Ráadásul Brünn éppen a XVII. század második felében kezdett egyre kiterjedtebb kereskedést folytatni, amely látványos fejlődést eredményezett. 1655-ben 113 patrícius és 300 kézműves családfőt írtak össze, 1732-ben már 426 kézműves szerepelt az adóösszeírásokban. A kézművesség számának növekedése háttérben specializálódásuk állt, ami maga után vonta a kereskedelem fejlődését is. A XVIII. század első felére már a Habsburg Monarchia

7 MOL Magyar Kincstári Levéltárak (= MKL) Magyar Kamara Archivuma, Contractus, conventiones et transactiones (E 138) Tomus III. Nr. 36–37.

8 Nagy Iván: Magyarország családai. VII. köt. Buda, 1860. 174–179. p.; *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok. VI. köt. Bp., 1913. 416–417. p.; Siebmacher's Wappenbuch IV. Bd. 15. Abt. Wappenbuch des Adels von Ungarn. Szerk.: Csergheő Géza. Nürnberg, 1889–1890. Taf. 283–284.; Libri Regii – Királyi Könyvek, 1527–1918.. DVD ROM. Bp., Arcanum-MOL, 2007.

9 Veress D. Csaba: Tótvázsony múltja és jelene. Veszprém, 1995. 46–48. p.

országain jócskán túlmutató kereskedést folytattak, ezért is feltételezhető a Mozer-Losonczi család rokonságának kereskedőpolgári háttere.¹⁰

Egy esztendőnyi brünni tartózkodást követően Nagyvázsonyba tértek haza, ahol tíz esztendő koráig nevelte édesanyja, ekkor került Szentmártonba¹¹, ahol három évig járt iskolába. Ez szinte bizonyosan a mezőváros kisiskoláját jelentette, mert ezután Győrbe ment a jezsuitákhoz, ahol egy évig tanult. A győri tanulóévek az 1713–1714 körüli esztendőkre eshettek, azonban sajnos éppen ebből a korszakból, 1710–1715 közötti időszakból a győri gimnázium anyakönyvei nem maradtak fent.¹² Éppen ezért a korszakból csak hozzávetőleges adatok vannak a győri jezsuita gimnáziumról. 1741-ben már 450-en tanultak Győrben, így az iskola a hatodik legnagyobb volt az országban. A társadalmi megoszlás tekintetében a jezsuita kollégiumok széles kört öleltek fel. 1715-ben, tehát hozzávetőlegesen Losonczi győri tanulmányaival egy időben Budán a gimnázium hat osztályában 22 főnemes, 49 nemes, 155 polgár és plebejus tanult. Győrben 1743-ban 3 főnemesi, 143 nemesi, 133 polgári, 85 libertinus származású diák tanult.¹³ Ezek az adatok jól mutatják, hogy Losonczi József származása (kisnemes, polgár, esetleg libertinus) egyáltalán nem volt akadály a tanulmányainak, többségében hasonló társadalmi környezetből érkező diákok tanultak a gimnáziumban.

Győrből azonban egy év után tovább indult, és tanulmányait már Pozsonyban, az ottani jezsuita gimnáziumban fejezte be 1717-ben, ahol a syntaxisig járt. Ennek elvégzését követően tért haza édesanyjához, aki ekkor már a Fejér megyei Csákerényben élt. Nem sokkal hazatérése után sikerült engedélyt nyernie az akkori veszprémi püspöktől, a későbbi esztergomi érsektől, Esterházy Imrétől, hogy önálló plébánossal nem rendelkező lakóhelyén, Csákerényben mint világi személy prédikálhasson, keresztelhessen és eskethessen. Ezzel kezdődött meg Losonczi József licenciátusi és iskolamesteri pályafutása.

Losonczi József a licenciátus, az iskolamester, a nótárius (1717–1742)

A csákerényi hívek mellett a közeli Velence katolikus közösségében is működött, elmondása szerint hat esztendőn keresztül. Valószínűleg ekkoriban vette feleségül a közeli Zámolyon élő Pintér Péter Katalin nevű leányát. Elképzelhető, hogy apósa

---

10 Dejiny mesta Brna. I. köt. Szerk.: Jaroslav Dřfmal. 1969, Brno. 160, 168. p.

11 A mai Pannonhalma.

12 *Acsay Ferenc*: A győri katolikus főgimnázium története, 1626–1900. Győr, 1901. 120. p.

13 *Mészáros István*: Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között. Bp., 1981. 450, 452. p. (a továbbiakban: *Mészáros*, 1981.)

azonos azzal a hasonnevű gazdával, aki az 1715. évi országos összeírásban a szintén szomszédos Pátka községben élt. Ez a Pintér Péter akkoriban 11 1/4 pozsonyi mérő földjével a pátkai jobbágyok között inkább szegényebb, a zsellérekhez közelebb álló gazda volt.¹⁴ Az 1730-as években, amikor ismét Csákberényben élt Losonczi, két sógornője esküvőjén is tanúként szerepel. 1732-ben Pintér Erzsébet Horváth János fehérvári lakos, 1734-ben Pintér Évát a szintén fehérvári Mayer János vette feleségül.¹⁵ Sajnos a házassági bejegyzéseknél sem a Pintér-lányok apjának, Péternek, sem a vőlegények társadalmi állása nincs feltüntetve, ami esetleg tovább árnyalhatná Losonczi státuszát a helyi falusi társadalmon belül.

A licenciátusok története ekkoriban már közel másfél évszázadra tekintett vissza Magyarországon. Előképe feltehetőleg az általában a licenciátusi működéssel későbbiekben is párhuzamosan végzett iskolamesteri tevékenység lehetett. 1560-ban Oláh Miklós esztergomi érsek tartományi zsinaton rendelte el, hogy a helyiek saját pénzükön tartsanak iskolamestert, aki a gyermekeket oktatja az alapvető vallási ismeretekre (főimádságok, Kanizius Szt. Péter Kis Katekizmusa), de erkölcsös és példamutató életével az egész közösségnek vezetője lehet. 1611-ben pedig Forgách Ferenc érsek által tartott tartományi zsinat során szabályozták működésük kereteit, miszerint a legközelebbi plébános felügyelete alatt működhetnek, valamint a vizitációk során az esperesek is vizsgálták tevékenységüket. Pázmány Péter idejében az általa „világi ifjaknak” is nevezett licenciátusok feladatait több lépésben is szabályozták, 1628-ban tartományi, majd 1629-ben a nagyszombati zsinat alkalmával. A működésükhöz szükséges engedélyt egy vagy két esztendőre kapták először, de később is meghosszabbíthatták újabb két évre. Ennek során prédikálhattak, keresztelhettek, s általában elláthattak minden olyan funkciót, amely nincs a papság szentségéhez kötve, mindezt a korábbi rendelkezésekhez hasonlóan azonban csak a közeli plébános felügyelete alatt végezhették.¹⁶

Losonczi licenciátusi pályájával egy időszakból származik Grasso Villebald tihanyi bencés apát 1729-ben, az apátság területén tevékenykedő licenciátusok számára kiadott szabályzata. A licenciátusnak feddhetetlen, erkölcsös, példamutató életet kellett élnie, annál is inkább, mivel a rábízott közösség erkölcsi életére is (botrányok, házasságtörés, stb.) felügyelnie kellett. Az itt tapasztalt kihágásokat az őt ellenőrző közeli plébánosnak jelentenie kellett, ugyanúgy, ahogy a falubeliekkel

14 Az 1715. évi országos összeírás. DVD-ROM Arcanum-MOL. Bp., 2004.

15 MOL Mikrofilmtár (= MF) A 507. doboz – Csákvár római katolikus anyakönyv 254, 261. p.

16 *Dénesi Tamás*: Licenciátusok a veszprémi egyházmegyében. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6. I. kötet. Szerk: S. Lackovits Emőke – Mészáros Veronika. Veszprém, 2004. 51–52. p. (a továbbiakban: *Dénesi*, 2004.)

támadt esetleges összetűzéseit, konfliktusait az apáti joghatóság alatt álló plébánosnak, vagy súlyosabb esetben magának az apátnak kellett jeleznie. Működése (keresztelés, esketés, prédikálás, imádságok tartása) során csak a számára engedélyezett imakönyvet, katekizmust használhatta. Havonta egyszer gyónniuk kellett az őket felügyelő plébánosnál, aki erről igazolást állított ki számukra, amelyeket az egyházi vizitációk alkalmával az oda érkező esperesnek, vizitátornak be kellett mutatniuk. Természetesen előfordultak túlkapasok, hatáskör-túllépések, ezeket az apát instrukciói alapján hivatalfosztás, megbotozás, bebörtönzés is követhette, de végső esetben a vármegyei igazságszolgáltatás bevonása sem volt kizárható.¹⁷

A megkövetelt feddhetetlenség, erkölcsösség nem jelentette azt, hogy licenciátusnak csak nőtlen férfiak állhattak. A példák azt mutatják ez nem volt tiltott dolog, igaz Pongrácz György váci püspök 1675-ben kényszerű megoldásként tekintett a nős licenciátusok alkalmazására. Viszont 1729-ben Grasso Vilibald említett Instrukciója alapján az apátság joghatósága alatt álló licenciátusok házassága nem volt tiltott dolog.¹⁸ Az elmondottak fényében minden bizonnyal Losonczy József és Pintér Katalin házassága elé sem gördítettek akadályt. A források alapján úgy tűnik, hogy csákerényi és velencei működésére sem az 1720-as években, majd későbbi visszatérése idején, az 1730-as években sem volt panasz. Egerben történt elfogatását követően ugyanis Heves vármegye 1747-ben információt kért több megyétől, így Fejér megyétől is Losonczy korábbi életére vonatkozóan. A csákerényi református előljárók elmondása szerint első, négy esztendő, majd másodszori, két éves helyi működése során saját emlékezetük és a római katolikus lakosság szerint sem tapasztaltak kivetnivalót, hivatalában jól viselte magát, becsületes embernek ismerték meg. Ugyanígy a velencei bírák és esküdtek is minden botránkozás nélkülnek, tisztességgel kitöltött egy esztendő iskolamesteri tevékenységéről emlékeztek meg.¹⁹

Azonban épp a csákerényi és velencei testimoniálisok egy alapvető kronológiai összeférhetlenségre hívják fel a figyelmet Losonczy életének és tanúvallomásának tekintetében. Losonczy József vallomásában igyekezett kronológiai egymásutánosságba állítani ezeket az éveket, de a kérdőpontok is segítettek ezt. A válaszokban szereplő működési helyek és az ott eltöltött idők 1717-től 27 évet tesznek ki: Csákerényben és Velencén hat év (1717–1723); Balatonbozsokon nyolc év (1723–1731), Balatonendrédén három év (1731–1734). Endrédi tevé-

17 Dénesi, 2004. 56–57. p.

18 Juhász Kálmán: A licentiátusok jogai és kötelességei. Bp., 1918. 5–6. p. (A továbbiakban: *Juhász*, 1918.)

19 HML IV-1/b 1747:35. (58. d.)

kenysége miatt saját vallomása szerint is számúzték a veszprémi egyházmegyéből, de 1735-ben Padányi Bíró Márton akkor püspöki vikárius, később püspök visszarendelte. Ezt követően két évet töltött Csákberényben (1735–1737); kettőt Balatonbozsokon (1737–1739); egy esztendőt Velencén (1739–1740); majd ismét Balatonbozsokon két évet (1740–1742); végül a Tolna megyei Regölyön szintén két évet (1742–1744). Még ha feltételezem is, hogy mind saját számításaim hibásak, mind Losonczi emlékezése torzult, s ebben az esetben ez lehetne oka a kronológiai összeegyeztethetatlenségnek, a tanúvallomás még akkor is több szempontból is támadható és ellenőrizhető.

Leginkább balatonendrédí működése kérdőjelezhető meg. Balatonendréd egyháztörténete ugyanis éppen az 1720–1730-as évekre vonatkozóan jól rekonstruálható. A többségében reformátusok lakta település a tihanyi bencés apátság joghatósága alatt állt, és az apátok valóban helyeztek a faluba licenciátusokat. 1721-től azonban Várad István, 1729-től pedig Törény Ferenc volt az endrédi licenciátus, utóbbi egészen 1745-ig, amikor Kőröshegyre távozott iskolamesternek, az endrédi plébániát pedig előbb az andócsi ferencesek, majd ismét a tihanyi bencések adminisztrálták. Ráadásul Törény Ferenc azért is jól azonosítható személy, mert a kevés fennmaradt licencია közül éppen az ő 1729. évi engedélye ismert. A katolikus hitvallás letétele után ígéretet tett, hogy az egyház iránt engedelmességgel, hűséggel és tisztességgel viseltetik, feladatai között pedig a zsoldározás, prédikálás, imádkozás, keresztelés, esketés, temetés szerepelt.²⁰

Losonczi vallomása amiatt is támadható, hogy endrédi működéséhez, az ottani egyes felekezeti párok esketéséhez kötötte a licenciátusi hivattól való eltiltását és a veszprémi egyházmegyéből Szabady János vikárius által történt száműzését. Ebből elmondása szerint 1735-ben Padányi Bíró Márton szabadította fel, és engedélyezte számára, hogy iskolamesterként működjön a továbbiakban (Csákberény, Balatonbozsok, Velence), melynek során alkalmanként a plébános nélküli falvakban a gyermekek oktatása mellett továbbra is ellátott más egyházi teendőket, például kereszttelt. Mindez még igaz is lehet, de az 1735. évi felszabadítása azt jelentené, hogy Balatonendrédén az 1730-as évek első felében tevékenykedett volna. Ez Törény Ferenc akkori endrédi licenciátus személyén túl azzal is cáfolható, hogy éppen ezekben az években szerepel több alkalommal, 1732-ben, 1734-ben és 1736-ban a csákvári anyakönyvben tanúként.²¹ Még ha magyarázható is volna ez a feleségének, Pintér Katalin zámolyi és környékbeli rokonságának látogatásával, az már mindenesetre sokkal érdekesebbnek, egyszersmind zavaró ténynek tűnik,

²⁰ Dénesi, 2004. 57–58. p.

²¹ MOL MF A 507 d. 254, 261, 263. p.

hogy az említett endrédi eset kapcsán a későbbi bizonyítékgyűjtés során Heves vármegye a többi törvényhatóságok mellett éppen Somogy vármegyét nem kereste volna meg?! Somogy vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek korabeli mutatójában legalábbis nem találtam utalást Losonczi-ra vagy Heves vármegye megkeresésére, míg például Veszprém vármegye utólagosan készített mutatókönyvei hozzák a Losonczi ügyében való információkérést.²²

Éppen a Veszprém által Hevesnek megküldött jelentés adhat egy megoldási lehetőséget az endrédi működés Losonczi József által vázolt verziójához.²³ A Balatonbozsokra kiszállt szolgabíró és esküdtek megtudták, hogy különböző időben, összesen mintegy nyolc esztendő t szolgált Losonczi a faluban mint iskolamester és nótárius, de itt se volt erkölcsére és munkájára semmi panasz. Azonban nemcsak a Bozsokon töltött évek száma nem egyezett a tanúvallomás és a bozsokiak elmondása alapján, hanem a későbbi történések is szöges ellentétet mutatnak. Ugyanis a falubeliek úgy emlékeztek, hogy Balatonbozsokról a Balatonkenese melletti Máma-pusztára ment licenciátusnak Losonczi, míg ez a működési hely egyáltalán fel sem merült Losonczi vallomásában!

Kenese és a szomszédos Máma 1638-tól Losonczi egykori iskolájának, a győri jezsuita kollégiumnak volt a birtoka. A többségében reformátusok lakta Kenese közösségétől azonban 1700-ban császári katonák segítségével elvették a templomot, és Fábrich Mihályt helyezték oda plébánosnak, akit viszont néhány évvel később a kurucok vertek meg és űztek el télvíz idején Balatonalmádin keresztül Veszprémbe. Ugyanebben az időben pusztult el végleg Máma község is. A jezsuiták már 1733-ban kérték a Helytartótanácsot, hogy segítsék visszaszerezni a kenesei és környékbeli református templomokat, de erre a következő évtizedekben csak sikertelen kísérletek történtek, a jezsuita misszionáriusok is elkerülték a falut, csak Máma-pusztáról van adat 1749-ből egy ott élő, Csepela József nevű remetéről, aki a környékbeli kisszámú katolikus közösséget gondozta.²⁴ Ezek fényében mindenképpen érdekes helyzetbe és környezetbe kerülhetett Losonczi mint mámai licenciátus, de a veszprémi szolgabírák által 1747-ben kikérdezett keneseiek a bozsokiakhoz hasonlóan jó emlékét őrizték. Azonban a keneseiek egy nagyon fontos részlettel is gazdagították Losonczi homályos életútját – amit ő maga meg sem említett vallomása során. Eszerint néhány párt engedély nélkül adott össze Kenesén, ami miatt a veszprémi káptalan elfogattatta és börtönbe zárta Losonczi

---

22 MOL MF 13698 d. – Somogy vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek indexei; MOL MF 15461 d. – Veszprém vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek indexei.

23 HML IV-1/b 1747:44. (58. d.)

24 *Kis András*: Az 1000 éves Kenese. Bp., 1990. 58, 61–62, 79–80. p.

Józsefet. Feltehetőleg az engedély nélküli esketések esetében vegyesfelekezettű párokra gondolhatunk. Ezt a joghatóságot gyakorló egyház mindig súlyosan büntette, Losonczival szinte egy időben, 1737-ben a Fejér megyei Vajtán működő licenciátust, Miskoltzi Gergelyt is bebörtönözték hasonló okokból. De a már többször említett Törény Ferenc endrédi licenciátus is követett el hibát, mikor a szokásos kihirdetés nélkül adott össze egy ifjú párt az éjjeli lányszökötést követően.²⁵ Aligha csodálható, hogy 1746-ban, miután hamisítói tevékenysége miatt elfogták, Losonczi e korábbi bebörtönöztetését inkább nem vallotta be. Az persze nincs kizárva, hogy korábban egy másik hibájáért száműzték az egyházmegyéből, ahogy az például Mérei Mihály ötvenévi licenciátussal is megtörtént erkölcstelen magaviselete miatt, igaz később külön engedéllyel ő is visszatérhetett egyházmegyéjébe.²⁶ Ha valótlan is állított endrédi működésével kapcsolatosan Losonczi, az ahhoz az időszakhoz kapcsolt túlkapása és büntetése nagyon is valóságos az analóg példák alapján, feltehetőleg maga Losonczi is hallott számos ilyen esetről, talán ismerte is például Törény Ferenc endrédi licenciátust, hiszen az egymáshoz közeli települések licenciátusai nem elszigetelten végezték feladataikat, hanem több esetben is szoros kapcsolatban álltak.²⁷

Noha Losonczi életének ebben a szakaszában a sorrendiség aligha megállapítható, az azonban jól látható, hogy a licenciátus, nótárius, iskolamester funkciók szorosan összetartoztak. Nemcsak könnyű volt egyik feladatkörrel a másikra átváltani, hanem a XVIII. század első felében még általános jelenség, hogy több funkciót egyszerre lát el ugyanaz a személy. Losonczival párhuzamos életpályát mutat ilyen szempontból a hevesi Tisza-mentén Polyák Jakab, aki 1705 körül tiszasülyi, 1716–1722 között pélyi licenciátusként, majd az 1720-as években pedig hevesi iskolamesterként működött, 1727-ben pedig az átányi postamester gyilkossági ügyében mint hevesi jegyző szerepel.²⁸ A feladatok ilyen halmozása mindenképpen összefüggött az iskolahálózat lassú kiépülésével. Jól mutatja ezt a folyamatot a pécsi egyházmegyei kisiskolák helyzete. Az 1714. évi pécsi egyházmegyei zsinat rendelkezett a tanítókról, rögzítette kötelességeit és járandóságát. A kötelesek áttekintéséből is kiviláglik, hogy feladata nemcsak a gyermekek tanítása

25 *Dénesi*, 2004. 58. p.

26 *Juhász*, 1918. 25. p.

27 *Dénesi*, 2004. 59. p.

28 *Tanulmányok Hevesről*. Szerk.: Petercsák Tivadar, Szabó J. József. Heves, 2001. 136. p.; *Gyeltvai Péter: A tiszai-koronakerület telepítéstörténete* III. köt. Egy péterrévei földműves család leszármazása. Kalocsa, 1992. 260–262. p.; Polyák nótáriusi működésére pedig: *HML Heves és Külső-Szolnok Vármegye Törvényszékének iratai, Fenyítő törvényszék jegyzőkönyvei, IV–9/i 1. köt. Protocollum Juridicum* 61. p.

volt, hanem a plébános segítése egyházi szolgálatának ellátásában, valamint egyes kántori feladatok végzése. 1721-ben a pécsi egyházmegye területén 22 plébániás hely közül még csak 4 helyen volt tanító, hét esztendővel később már 28 plébániás hely közül 21 helyen, igaz például Szekcső mezővárosban nem találtak tanítót. A tanítók között azonban már ekkor előfordultak gimnáziumi tanulmányokat végzett személyek.²⁹

A tanítói szerep mellett éppen abban rejlett a párhuzamosan végzett egyházi szolgálat fontossága, hogy ezáltal mentesült a közterhektől, sőt lakhelyet és kertet kapott, pénzbeli és természetbeni juttatásokban részesült a falu részéről. Csak a XVIII. század közepétől erősödött meg az a törekvés, hogy a kántortanítók rétege más irányú feladataival egyenrangú kötelezettségének tekintse az oktatást, ami összefüggésben állt az oktatás minél szélesebb társadalmi rétegekhez való kiterjesztésének igényével.³⁰

Külön tanítóképzés még nem volt a korszakban, így a falvak leginkább onnan szereztek mestert, ahonnan tudnak, így gyakori volt a panasz magaviseletükre. Társadalmilag sem volt igazán megbecsült állás, s járandóságuk is kevés volt, emiatt alakult ki a több funkció párhuzamos viselése, előfordultak köztük még sekrestyések, harangozók, vagy éppen éjjeliőrök, tűzjelző trombitások is.³¹ A leggyakoribb példa azonban mindenképpen a jegyzőséggel és a kántori feladatokkal való együttes tanítói poszt. Az 1746. évi egri egyházmegyei egyházlátogatási jegyzőkönyv alapján a gyöngyöspatai főesperesség mind a négy mezővárosában (Gyöngyös, Jászberény, Apc, Pásztó) találtak tanítókat, akik jegyzői feladatot is elláttak, de ebből három helyen már külön személy látta el a kántori feladatokat. A hevesi főesperességben ugyanez a tendencia érvényesült három mezővárosban. A plébániás falvak csupán elenyésző hányadában nem végzett oktatói munkát a tanító, így például Maklárón, ahol a többségében református lakosság nem tartott igényt a katolikus tanító munkájára. Néhány helyen szó esik az oktatás tartalmáról: Pélyen az olvasást tanították, míg Egerszalókon írást és olvasást is, igaz a két működésért cserébe külön-külön pénzüsszeget kért a tanító. Érdekeség, hogy mivel sok helyen a tanító jegyzői működése miatt gyakorta távol maradt a falutól, a tanításban családja valamely tagja helyettesítette, a kötelki tanítót felesége, a pélyi tanítót pedig fia. Feljegyezték továbbá azt is, hogy megindult a más, szomszédos települé-

---

29 *Mészáros*, 1981. 417–418. p.

30 *Mészáros*, 1981. 420, 424. p.

31 *Benda Kálmán*: A felvilágosodás és a paraszti műveltség a XVIII. századi Magyarországon. In: Uő.: Emberbarát vagy hazafi? Tanulmányok a felvilágosodás korának magyarországi történetéből. 292–293. p.

sekre való iskolába járás is. Így a tanító nélküli Császárról egy gyermek Hevesre járt be, bár a vizitátorok feljegyezték, hogy szegénynek ez igen fázasztó, főként télvíz idején.³²

Saját vallomása alapján Losonczi két településen volt nótárius. A Veszprém megyei Balatonbozsok lakosai később megerősítették, hogy valóban működött náluk iskolamesterként és jegyzőként,³³ míg az általa másodikként említett Tolna megyei Regölyből erre azonban nincs forrásunk. Tolna vármegye 1747. évi jelentésében csak a Bácskába hívott telepeseket mozgósító akciójáról esett szó.³⁴ Mint nótáriusok, feltehetőleg nem különbözhetett jelentősen feladatköre az 1815-ben Bihar vármegye jegyzői részére kiadott instrukcióktól. Ennek alapján a jegyzőnek a felsőbb utasítások kihirdetésében, értelmezésében és végrehajtásának ellenőrzésében, a földesúri szolgálatok előmozdításában, a helység belső rendjének megtartásában és a lakosok ügyeinek rendezésében kellett közreműködnie. A helyi lakosok számára a hivatali írásbeliség képviselője volt. A kérvényeket nála készítették, ekkor a jegyzőnek jeleznie kellett, hogy az adott ügyben mely hatósághoz kell fordulni, az ügyintézés milyen módon zajlik, majd a kérvényt a megfelelő formában állította ki kérvényező számára. A falu belső életének felügyeletébe beletartozott az idegen jövevények passzusának ellenőrzése, az irat nélkül érkezőket pedig haladéktalanul jeleznie kellett a vármegyei hivatal irányába. A nótárius által kiállított útlevel csak akkor volt érvényes, ha a kérvényező úti célja a megye területén fekvő település volt. A megyét elhagyni szándékozók esetében is a passzust a nótárius állította ki, de azt a járási szolgabírónak aláírásával kellett hitelesítenie.³⁵

Losonczi József, Bezdán betelepítője

Több mint két évtizedes licenciátusi, iskolamesteri és nótáriusi pályafutás alatt Losonczi számos megyében megfordult. Elképzelhető, hogy a Tolna megyei, regölyi működése során az ottani betelepítések során fogalmazódott meg benne a lehetőség, hogy főként a XVIII. század első felére jellemző folyamatban, a török időkben elpusztult vidékek újránépesítésében részt vegyen. Tolna vármegye említett 1747. évi jelentése is csak erről a tevékenységéről adott információt, más eset-

32 *Mészáros*, 1981. 428–430. p.

33 HML IV-1/b 1747:44. (58. d.)

34 HML IV-1/b 1747:42. (58. d.)

35 *Baria László*: A községjegyzői intézmény története Magyarországon. III. köt. Bp., 1882. 54, 64–65, 79. p.

leges vármegyei működéséről nem értesülhetünk.³⁶ Azt nem tudni, hogyan esett a választás a Bács megyei Bezdánra és a környékbeli pusztákra, de a telepesek főként azokból a megyékből érkeztek, amelyekben Losonczi korábban tevékenykedett: Tolna, Veszprém, Somogy, ezenkívül még a Báccsal szomszédos Baranyából is jelentkeztek, összesen 60 család. A község területén a középkorban több kis falu létezett (Paka, Battyán, Kengy, stb.). Bezdán neve először 1579-ből ismert egy török defterből, de hamarosan a zombori törökök elpusztították a községet és környékét, amely így közel egy évszázadra lakatlanná lett. A közeli Sterbác pusztára a 17–18. század fordulóján előbb szerbek, majd sokacok telepedtek, Bezdán-pusztán pedig pásztorok éltek. Ide érkezett 1742-ben Losonczi vezetésével a 60 család.³⁷

A bácskai térség török alóli felszabadulását követően kiemelt katonai szerepének is köszönhetően az Udvari Haditanács és az Udvari Kamara közös irányítása alá került. Ezen az állapoton az 1741. évi 18. törvénycikk változtatott, mely kimondta, hogy a Bács, Bodrog, Arad, Zaránd, Csanád, Csongrád megyékben fekvő katonai helyek kerüljenek vissza a vármegyei és országos hatáskör alá. A legnagyobb királyi birtokkomplexum Bács és Bodrog megyében terült el. A törvény végrehajtása ezt a területet is érintette, az 1742. március 10-i királyi rendelet értelmében a Szegedi Kamarai Kerület, amely az említett megyékre terjedt ki, a Magyar Kamara fennhatósága alá került. A szegedi prefektusi posztot Redl Ferenc töltötte be, aki ezt követően már valamennyi kamarai ügyben Pozsonyból kapta utasításait, és jelentéseit is oda kellett megküldenie. 1743–1744 során a tiszai és marosi katonai határőrvidék is megszűnt és kamarai igazgatás alá került. Bács megye területén még néhány esztendeig négy katonai hely maradt (Szabadka, Zombor, Bresztovác, Palánka), amelyek az 1745. július 1-jén kelt uralkodói rendelet értelmében a következő év során kerültek vissza a polgári igazgatásba. Ekkor szerveződött meg a bácsi és aradi királyi uradalmak kamarai adminisztrációja, mely hivatalt szintén Redl Ferenc töltötte be.³⁸

Feltételezhető, hogy Losonczi az említett 1742. márciusi királyi rendelet kihirdetése nyomán kezdett el érdeklődni a bácskai telepítés lehetőségei iránt. Vallomása alapján július 3-án adta át Nagy István zombori kamarai tisztviselőnek kérvényét, azonban ezt nem sikerült fellelnem, de a Magyar Kamara tanácsa július 21-i ülésén már tárgyalt a kérvényezők által Redl Ferencen keresztül benyújtott telepítési szerződéstervezetről. A telepesek által benyújtott tervezetet a Kamara vélemé-

---

36 HML IV-1/b 1747:42. (58. d.)

37 Balla, 1993. 28., 39. p.

38 Nagy István: A Magyar Kamara, 1686–1848. Bp., 1971. 113. p.; Nagy István – Fábíánné Kiss Erzsébet: A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek. Bp., 1995. 145. p.

nyezte, amely alapján kialakult a végleges kontraktus.³⁹ Losonczy vallomását, miszerint az ügyben kétszer is eljárta Pozsonyban, a kamarai jegyzőkönyv is megerősíti. Először ugyanis júliusban csak a benyújtott szerződéstervezet alapján kialakított telepítési pontok ügyében járt el, majd szeptember elején a végleges szerződést is ő vette át, bár ekkor két másik személy (Csonka György, Baranyai Zsigmond) is szerepelt mellette a tanácsülési jegyzőkönyvben. A szerződést három példányban adták ki, egy a Kamaránál maradt, egy a telepesek részére, egy pedig Redl Ferenc szegedi prefektus számára készült.⁴⁰

A szerződés a kamaránál két példányban, latin és magyar nyelven maradt fent, ezeken látható Losonczy már korábban tárgyalt monogrammal ellátott címeres pecsétje is.⁴¹ A szerződés tizenöt pontból állt, a telepesek közé római katolikus, szabadmenetelű jobbágyokat vártak, akik Bezdán, Sterbác, Merkopnye és Páka pusztákon telepedhettek meg, ahol hatvan házhelyet kellett kiadni, ezért évi két részletben (Szent György és Szent Mihály napon) háromszázhatvan forint cenzussal tartoztak, amelynek sem növelése, sem csökkentése a kontraktuális esztendő idején nem volt lehetséges. Az első két esztendőben azonban minden tized, kilenced és cenzus alól mentesek voltak, ugyanígy hadi szállítást (forspont) sem kellett ellátniuk, utána még három éven át a tized és kilenced kivételével is mentességet élveztek az egyéb uradalmi árendák alól. A szőlőföldek után hét esztendeig voltak mentesek minden hozzájárulástól, Szent Mihály napjától Szent György napjáig a szokott módon joguk volt a korcsmáltatáshoz, a malmokra való árenda a kezdetektől fizetendő volt, míg a halászat a sterbáci és bezdáni tóból első esztendőben az árendától mentes volt, azt követően évi negyven forintot kellett fizetni, a dunai halászatból azonban már a megtelepedéstől az abból származó jövedelem hetede a Kamarát illette. A dunai réven fizetendő bértől két esztendőn át a költözés miatt mentességet kaptak, de korábbi lakhelyükre való visszatérés esetében már ez alatt a két esztendő alatt is fizetniük kellett. A telepesek kötelezték magukat, hogy az első öt szabad esztendő letelte után még legalább három évig Bezdánban maradnak, ezt követően költözési szándékukat a kamarai prefektus felé jelezniük kellett, az eladott ház és szőlő árának tizedrésze pedig a kamarát illette meg.

---

39 MOL MKL Magyar (Pozsonyi) Kamarai Levéltár, Magyar Kamara regisztraturája, *Protocollum Cameralis Consilii* (E 1) 59. köt. 393. p. (1742. július 21.)

40 MOL E 1 59. köt. 505. p. (1742. szeptember 10.)

41 MOL E 138 Tomus III. Nr. 36–37.

A szeptember 10-i tanácsülésen a Magyar Kamara a fenti eljárással együtt libertinusságot adott Losonczi Józsefnek.⁴² Ezáltal egész életére, valamint utódaira is kiterjesztve mentesült minden cenzustól, tizedtől és kilencedtől, továbbá egy házhelyet is kapott. A Magyar Kamara az uralkodóhoz 1742. szeptember 11-én tett felterjesztésében a kamarai javak felvirágoztatása szándékának és az új lakosok bácskai puszták betelepítésére való törekvésének kedvező találkozására hivatkozva kérték a királynőt, hogy a felterjesztett szerződés pontjait, és a Losonczinak, mint a betelepítési gondolat értelmi szerzőjének és a telepesek toborzójának adott mentességeket és az egy házhely adományozását erősítse meg.⁴³ Losonczi jól láthatta meg a lehetőségeket, mert a libertinusi rétegbe való bekerülésre a XVIII. században már szinte csak betelepítések kapcsán nyílt lehetőség. A szlovákok, ukránok, románok körében telepítést irányító soltészek és kenézek rétegéhez hasonlóan az ország más tájain telepítést végző személyeknek a földesurak szintén adományoztak libertinusságot. A megszállítást végző személy Losonczi Józsefhez hasonlóan gyakran kapott élete végéig, vagy több esetben utódaira is érvényes szabadságot, melynek alapján a belső telek és az ahhoz tartozó külsőségek után semmi paraszti adóval nem tartozott. E réteg kötelessége közé tartozott a soltészekhez és kenézekhez hasonlóan gondoskodni a földesúri adók beszedéséről, gyakorta ők voltak a község bírái, a földesúrnak postaszolgálattal, alkalmanként fegyveres szolgálattal is tartoztak.⁴⁴ A XVIII. század elején például Nagy Miklós alsólendvai jobbágy három Tolna megyei pusztá (Kónyi, Kulcsár, Inok) megszállítására nyert engedelmet Esterházy Pál hercegtől. Az új lakosok szokásos módon három év szabadságot nyertek az adók alól, Nagy Miklós és fiai azonban a három év elteltével is birtokában maradtak e mentességüknek. Ugyanígy a dombóvári uradalomban lévő Sásd megtelepítője, Nagy András 1712-ben vállalta a telepítést két év alatt. Cserébe az említett településen egy adómentes sessiót nyert a hozzá tartozó külső részekkel, a maga és a fia részére, persze csak abban az esetben, amennyiben a telepítést sikeresen végrehajtja.⁴⁵

Talán éppen ezért is volt fontos a libertinusság megszerzése Losonczi számára, mivel a telepítési szerződésen használt címeres pecsét alapján vélhetően armalista

---

42 MOL E 1 59. köt. 505. p. (1742. szeptember 10.)

43 A felterjesztés fogalmazványa: MOL MKL Magyar (Pozsonyi) Kamarai Levéltár, Magyar Kamara regisztratúrája, Expeditiones Camerales, (E 15) Nr. A11 (1742. szeptember 11.) 364. doboz.

44 *Varga János*: Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban, 1556–1767. Bp., 1969. 436–437. p. (a továbbiakban: *Varga*, 1969.)

45 *Csapodi Csaba*: Szabadosok (libertini) 1514–1848. In: *Századok* 74. évf. (1940), 9–10. sz. 417–418. p.

nemes lehetett. Ennek a rétegnek pedig a XVII. század közepe óta fizetnie kellett a háziadót, vagyis a megyei taksát, ami a hadiadónak általában harmad-, negyedrésze volt. Az 1647. évi 26. törvénycikk kimondta ugyanis, hogy azok az armalista nemesek, akiknek nincs megadóztatható jobbágyportájuk, vagyis egyetlen nemesek, kötelesek az adófizetésre. Az 1723. évi 6. törvénycikk módosította ezt annyiban, hogy a hadiadó alól mentesítette a címerleveles nemeseket, de a megyei háziadót továbbra is meg kellett fizetniük.⁴⁶ Libertinusságával ráadásul házhelyhez is jutott, ami azért volt jelentős, mert a birtokadomány nélkül nemességet szerzett armalisták jelentős része korábbi földesura birtokán maradt, és ott a korábbi jobbágytelek és az ahhoz tartozó külsőségek után járadékot kellett fizetnie.⁴⁷

Bezdán lakói hajókon érkezve Baján és Apatinban kötöttek ki, onnan telepedtek új településükre. A falu vezetőségének tizenkét tagú tanácsot választottak a következő év, 1743 tavaszán, Szent György napon. A falugyűlésen a kamara, a vármegye és az egyház képviselői is megjelentek. A megválasztott tanács saját soraiból állított egy bírót és öt esküdtet a falu élére. Ebben az évben már borbély (Németh Péter) és egy bába (Cizek Terézia) is van a faluban. A település vezetői Losonczival karöltve megkezdték egy plébánia felállításának előkészítését is, ennek érdekében 1743 júniusának végén küldöttségük Baján felkereste Patachich Gábor kalocsai érseket.⁴⁸ Az 1743. június 29-én megszületett egyezség alapján a főegyházmegye vállalta egy plébánia felállítását valamint egy plébános behelyezését, cserébe a hívek kötelezték magukat ellátására.⁴⁹ Így például a szükséges tűzifa megadásán kívül a plébániához 18 pozsonyi mérő őszi vetés, 12 pozsonyi mérő tavaszi vetés földet csatoltak, aminek gondozását a bezdáni közösség vállalta fel. Írásba foglalták a keresztelés, esketés és temetés után járó stóladíjakat is, így keresztelésért a plébánosnak 40, az iskolamesternek 10 dénár járt, esketésért a plébánosnak egy forint, az iskolamesternek 25 dénár. A temetések esetében tíz éven aluliak temetésére a plébánosnak 50, az iskolamesternek 10 dénár, míg 10 éven felülieknél a plébánosnak egy forint, az iskolamesternek 20 dénár járt. Bezdán első plébánosát, Házy Pált az összegyűlt lakosság részvétele mellett 1743 júliusában az érsek rendelkezése alapján a bácsi főesperes, Fábrich Mihály – aki elképzelhető, hogy azonos az előzőekben már említett Rákóczi-szabadságharc idején elűzött kenesei plébánossal – iktatta be, és adta át a településnek a templom kulcsait.

46 *Soós Imre*: Heves és Külső-Szolnok megye 1772–1849. évi rovásadó összeírásai. Eger, 1973. 6, 43. p.

47 *Varga*, 1969. 373. p.

48 *Balla*, 1993. 41, 43–44. p.

49 KFL I-1.b. Bezdán 1.b.

Az új község történetének kezdetei azonban nem voltak minden nehézség nélkül, ami jelentősen kihatott Losonczi életére is. Az alapvető problémát az adó (contributio) kérdése jelentette. Redl Ferenc kamarai prefektus már 1742 decemberében jelezte a kamara felé, hogy a telepítési szerződésben ígért mentesség ellenére Bács vármegye összeírta az újonnan letelepedett lakosságot, és adófizetésre kényszeríti őket. Éppen ezért kérte Redl a kamarát, hogy a Helytartótanács útján mielőbb bocssássonak ki egy rendelkezést az ügyben Bács vármegye részére, a kamarai tanács ezért a kamara elnökét felhatalmazta, hogy a dologban a Helytartótanács felé szóban intézkedjen.⁵⁰ A Helytartótanács 1743. január elején jelezte a Magyar Kamara felé, hogy egy korábbi uralkodói rendelet szerint az új telepesek is, így a kamarai birtokok új lakosai is kötelesek hozzájárulni a contributio terheikhez. Ekkor a kamara elrendelte a szerződés vizsgálatát.⁵¹ A következő tanácsülésen a Podhráczky István titkár által tett jelentés kénytelen volt elismerni, hogy a Helytartótanács jogosan mutatta ki a korábbi uralkodói rendelet alapján a telepesek adózási kötelezettségét, éppen ezért javasolta, hogy a királynő számára teendő jelentésben kérjék a törvények és a szerződés alapján egy rendelet kiadását, mely megelőzné, hogy a kamarai birtokok ismét elnéptelenedjenek, és hogy a bezdániai példáját mások ne kövessék.⁵² Bács vármegye, élén a főispánnal, Patachich Gábor érsekkel természetesen tiltakozott az eljárás, a „kamara machinációi” ellen, sőt azzal vádolták a kamarát, hogy Redl útján több olyan intézkedést tettek, amelyekkel a szegény lakosságot elnyomják. A Magyar Kamara mindezt tagadta az átvizsgált rendelkezések és jelentések alapján, sőt a jobbagságért vállalt kezességét hangsúlyozta, éppen ezért felszólította mind az érseket, mind Bács vármegyét, hogy a következőben az ilyen ügyekben lehetőleg őket keressék meg, a lakosság körében zavart pedig ne szítsanak.⁵³ A következő év elején Redl kénytelen volt ismét jelezni a kamara felé, hogy a bezdániakat a vármegye adózásra kényszeríti, az ügy kivizsgálására Füleky László kamarai titkárt küldték ki, akinek jelentése alapján ismét az uralkodóhoz való felterjesztésről döntöttek.⁵⁴ Az ügy tovább hullámzott a következő évekre, 1745 elején ugyanis az érsek és a vármegye ismételt kérésére a Helytartótanács újra adózásra akarta kényszeríteni a bezdániakat.⁵⁵ Amikor április elején Bács vármegye újabb kérvényt adott be, hogy húsvét után az új

50 MOL E 1 59. köt. 654. p. (1742. december 5.)

51 MOL E 1 60. köt. 3. p. (1743. január 4.)

52 MOL E 1 60. köt. 5. p. (1743. január 7.)

53 MOL E 1 60. köt. 23. p. (1743. január 14.)

54 MOL E 1 61. köt. 122. p. (1744. február 7.) és 135. p. (1744. február 12.)

55 MOL E 1 62. köt. 16. p. (1745. január 4.)

telepesektől adót szedni kíván, a kamara már a korábbi felterjesztés ismételt megerősítésére kérte az uralkodót.⁵⁶

Ezekről az ügyekről a Heves vármegye részére 1747-ben megküldött értesítésében Bács vármegye nem tesz említést. A rövid, szűkszavú levél csupán arról tájékoztatott, hogy a szolgabírák és esküdtek kérdésére a bezdániak hallottak Losonczy hamisítási ügyeiről, de korábbi életére semmi terhelőt nem mondtak.⁵⁷ A bezdáni helytörténeti monográfia szintén csak homályosan fogalmaz, miszerint az újabb és újabb nehézségekért a lakosság Losonczyt tette felelőssé.⁵⁸ Ennek hátterében nemcsak a főként Pozsonyban zajló adóügyi viták állhattak, hisz arra Losonczynak semmi ráhatása nem lehetett volna. Sokkal inkább helyi szintű önkényeskedései miatt került összeütközésbe a lakossággal. Bár némely eseteket az említett monográfia is sejtetni enged, de szerencsére az adóügyi vitákhoz hasonlóan Losonczy egyes hatásköri túllépései Pozsonyban is szóba kerültek Redl Ferenc prefektus jelentései nyomán. Így például a bezdáni lakosok a batinai révvám megfizetése miatt zúgolódtak, a bezdániak és sterbáciak között földvita zajlott, általában is panasz volt Losonczy akaratos és költekező magatartására.⁵⁹ A határviták 1743 nyarán a sterbáciak és a kolutiak között is kiéleződtek, az ügyben szintén Losonczy miatt panaszkodtak Redlnek, akitől a kamara fokozott felügyeletet kért.⁶⁰ Ezeket az ügyeket a kamarai a Redl által tartott úriszék elé bocsátotta, ahol a későbbi események alapján úgy tűnik Losonczynak még sikerült magát tisztáznia. Ez vezethetett oda, hogy az ismétlődő viták miatt a telepések halálisan megfenyegették Losonczyt, aki emiatt a vármegyei hatóságokhoz fordult. Ügyét az 1744. szeptember 4-i közgyűlés tárgyalta, amely nem marasztalta el semmilyen pontban őt, hanem még jutalomban is részesítette a telepések által igényelt földek kiparcellázásában.⁶¹

A lakosság azonban továbbra is zúgolódott, Losonczy csak azt volt hajlandó elismerni, hogy egyes telepések a földkiméréseket követően hálából jutalmat adtak neki, de azzal védekezett, hogy ő ezekről pontos kimutatást vezetett. Emiatt a falu előljárósága összegyűjtötte az ellene szóló vádakat, melyek szerint engedély nélkül hajtott el disznókat batinai gazdáktól, a kecskeméti és szegedi vásárra igyekvőktől hídpenzt szedett, a földmérésekért és az útlevelek kiadásáért pénzt követelt. A vármegye ennek hatására elrendelte az ügy kivizsgálását, és az érintettek kihallgatására a

56 MOL E 1 62. köt. 260. p. (1745. április 5.)

57 HML IV-1/b 1747:67. (58. doboz)

58 Balla, 1993. 41. p.

59 MOL E 1 60. köt. 284. p. (1743. április 27.)

60 MOL E 1 60. köt. 537. p. (1743. július 17.)

61 Balla, 1993. 41. p.

szántovai és koluti jegyzőket rendelte ki.⁶² Ezzel egy időben, 1745-ben ismét egyre erőteljesebben vetette fel az adózás ügyét Bács vármegye. A már korábban említett 1745 eleji kísérleteket követően, 1745. szeptember 11-én újabb felirattal fordultak a Helytartótanácsához. Ismét a korábbi uralkodói rendelettel szembehelyezkedő Magyar Kamarát és annak prefektusát, Redl Ferencet támadták, ezért kérték a Helytartótanácsot, hogy az általuk 1734 májusában kihirdetett és jogalapul vett 1734. március 11-i rendelethez tartsák magukat, vagy a kamara eljárásának következtében már új rendelkezést kell-e figyelembe venni?⁶³ Az említett, III. Károly által kiadott 1734. évi rendelet a Szatmár megyei Léczfalu, Oroszfalu és Szürgyefalu kamarai jobbágyainak ügyében kelt. Ez kimondta, hogy mind a szabadmenetelű jobbágyok, mind az örökös jobbágyok semmi módon, még az adómentesség reményében tett költözésük helyén sem mentesek az állami adótól (contributio), ez alól csak a külső országból jöttek (extraneus⁶⁴) mentesülhetnek.⁶⁵ A törvényi szabályozásra utalva III. Károly rendelete az 1715. évi 101. és az 1723. évi 60. törvénycikkekre hivatkozott, mely a szökött jobbágyok visszaköveteléséről, felkutatásáról és kiszolgáltatásáról rendelkezett.⁶⁶ Noha a rendelet nem említi, a bezdániai esetében a taksás és bármely más nem nemesek költözéséről szóló 1723. évi 61. törvénycikk is azt mutatja, hogy csak a földesúrral kötött megállapodásban foglalt mentességek érvényesek felettük, az 1723. évi 103. törvénycikk értelmében pedig a közadótól való időleges szabadság csak a külső tartományokban, szomszéd országokban meghirdetett telepítési akciók keretében érkezettekre érvényes.⁶⁷

A felterjesztések hatására és valószínűleg az évek óta húzódó ügy tisztázására Lotharingai Ferenc 1746. február 23-án kibocsátott uralkodói rendeletében teljes

62 Balla, 1993. 43. p.

63 Bács vármegye felterjesztésének másolata: MOL MKL Magyar (Pozsonyi) Kamarai Levéltár, Magyar Kamara regisztratórája, Benigna resolutiones (E 21) 1746. február 23. fol. 3.; a Helytartótanács felterjesztése: Uo. fol. 2.

64 Az egyes forrásokban az adóköteles országon belüli telepéseket követően szerepel így: „exceptis extraneis, pro impopulatione Regni inductis aut inducendis”. Ennek fényében nem az általában elterjedt, más településről való földbérlet értelemben értendő az extraneus, hanem egyéb országból, tartományból érkezett telepésekre.

65 MOL Helytartótanácsi Levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Benigna mandata (C 13) 1734. március 11.

66 Magyar Törvénytár. 1657–1740. évi törvénycikkek. Szerk.: Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen–Márkus Dezső. Bp., 1900. (Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Milleniumi Emlékiadás.) (a továbbiakban: Magyar Törvénytár 1657–1740) 517–519, 619–627. p.

67 Magyar Törvénytár 1657–1740. 621–623, 645. p. Az itt és az előző lábjegyzetben hivatkozott törvénycikkek bővebb értelmezésére: Varga, 1969. 308–312. p.

körü vizsgálatot rendelt el a kamara részéről, hogy milyen személyek vettek részt a betelepítésben, a betelepülők honnan származtak, a Magyar Királyság területéről, vagy más tartományokból?⁶⁸ A Magyar Kamara március 7-i ülésén rendelkezett arról, hogy Redl Ferenc kamarai prefektus a szükséges vizsgálatokat az uralkodói rendelet alapján végezze el, és arról küldjön jelentést.⁶⁹ Redl jelentését a Kamara 1746. április 13-i ülésén tárgyalta.⁷⁰ Ekkora azonban Losonczi már bizonyosan elhagyta Bezdánt, saját elmondása alapján 1746 húsvétja előtt távozott onnan, abban az esztendőben pedig április 10-ére esett az ünnep.⁷¹ Éppen ezért nagyon is elképzelhető, hogy Losonczi József nem a vallomásában elhangzott okok miatt, hanem az ellene a bezdániak körében kialakult hangulat, és esetleg annak a közelgő kamarai vizsgálat miatti fokozódása végett hagyta el a települést. Losonczi indoka erre a lépésére saját elmondása alapján az volt, hogy egy Erdélyi Panna nevű szakácsnőt vett üldözésbe, aki 200 forintot tulajdonított el. Így jutott el Bezdánból Budára, majd Egerbe, és ennek az útjának során teljesedett ki az a hamisítói tevékenység, amely természetesen nem volt minden előzmény nélküli.

Losonczi József, a pecsét- és okirathamisító

Bár kétségkívül Losonczi egyik legizgalmasabb életszakasza az a rövid, 1746 tavaszára, kora nyarára tehető időszak, amikor csalásait, hamisításait véghezvitte, miközben jelentős tiszántúli és tiszáninneni országrészt járt be az állítólagos tolvaj kocsmárosné kutatva, mégis ez az egyik legnehezebben rekonstruálható. Ennek több oka is van: egyfelől a Heves Megyei Levéltárban, sem a vármegye, sem az egri püspöki úriszék iratai között az elfogatásának körülményeire, más tanúk kihallgatására vonatkozó adatokat nem sikerült fellelnem.⁷² A tanúvallomásból kiolvasható válaszok – bár elképzelhető, hogy az azokat lejegyző írrok is torzított – sok esetben inkább a feltett kérdések megkerülései, vagy jól érezhetően csupán részigazságokat sejtetnek (ahogy azt endrédi licenciátusi működésével kapcsolatban láthattuk). De már az 1746. június 13-ai vallomástétel során is feljegyezték, hogy

68 MOL E 21 1746. február 23. fol. 1.

69 MOL E 1 63. köt. 203–204. p. (1746. március 7.)

70 MOL E 1 63. köt. 345. p. (1746. április 13.)

71 *Szentpétery Imre*: A kronológia kézikönyve. A Chronologia és az Oklevéltani naptár összevont, javított és bővített kiadása. S.a.r.: Gazda István. Kieg.: Érszegi Géza, Raj Tamás, Szögi László. Szombathely, 1985. 170. p. (a továbbiakban: *Szentpétery*, 1985.)

72 HML IV-9/i 1. köt. Protocollum Judiciarum; HML Egri Érsekség Gazdasági Levéltárának iratai. Az egri püspöki úriszék lajstroma XII-3/b 77. kötet

volt olyan kérdés, amelyet először tagadott, és csak azután vallotta be az igazságot. Így joggal feltételezhető, hogy más kérdésekre is elhallgatta a választ.

Éppen ezért célszerűbbnek láttam, ha a kérdések alapján – feltételezve azt, hogy azok nem nélkülözhettek minden alapot – azt vizsgálom, hogy Losonczi tarisznyája mit is rejtett, amikor Egerben elfogták. Korábbi időszakból származott még a bozsoki nótáriusi működéséről szolgáló testimoniális, amelyet elmondása szerint még 1740-ben maga írt, és a helység pecsétjével látta el akkor. Kérdéses persze, hogy ezt a tanúbizonyságot rajta kívül, például a falu előljárósága aláírta-e?

Szintén maga állította ki egy passzust utazásaihoz, Antal György, Bács vármegyei főszolgabíró neve alatt. A gond ezzel az volt, hogy Antal György nem Bács vármegyében viselt tisztséget, Losonczi saját elmondása szerint nem is akarta Bács vármegyét beleírni az okmányba. Sokkal inkább a Somogy megyében birtokos Antal családra gondolhatunk, akik a vármegye hivatalnokai karában valóban jelentős szerepet vittek.⁷³ Elképzelhető, hogy azonosak azzal az Antal családdal, akik az 1740-es években a Veszprém megyei Akaliban is birtokhoz jutottak.⁷⁴ Ráadásul a Kenessey családdal is rokonságban voltak, akik pedig Veszprém megyei birtokosok voltak, így több lehetősége is volt Losonczinak Antal Györgyöt ismerni. Az útlevél pecsétjét is Losonczi készítette Budán, elmondása szerint azért, mert otthon kérték rá, ez viszont felveti a kérdést, hogy a pecsét vajon mit ábrázolhatott: az Antal család, vagy Bács vármegye címerét? Az útleveleket, mint azt korábban említettük már, valóban a szolgabírónak kellett hitelesítenie abban az esetben, ha az út a megye területén kívülre vezetett. Az Antal család pecsétjének elkészítésére azonban aligha kérhették meg Bács vármegyében.

Szintén összefügg az Antal családdal, hogy találtak nála koldulólevelet is. Ez az általában a református diákok pénzgyűjtő útját igazoló irat azonban a vallomást felvevők szemében is összeférhetetlen volt Losonczi katolikus hitével. Losonczi József a felekezeti összeférhetlenséget tudakoló kérdésre azt válaszolta, hogy a szárszói prédikátor elűzését követően Antal János (az előbb említett György fivére) Budára utazott a személynökhöz, és ekkor kérte meg Losonczit, hogy a Magyar Kamaránál ismét járjon el egy új puszta benépesítésében. Losonczi budai tartózkodása valóban egy időre esett a szárszói eseményekkel, ugyanis Hunyady Antal

---

73 Magyarország vármegyéi és városai. Somogy vármegye. Szerk.: Csánki Dezső. Bp., é.n. 605. p.

74 *Bél Máttyás*: Veszprém vármegye leírása. Veszprém, 1989. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 6.) 232. p.

tisztartója, Csányi Ferenc 1746. április 26-án üzte el a szárszói prédikátort.⁷⁵ Talán a bezdáni betelepítést megelőző dunántúli toborzótújáról is ismerte az Antal család Losonczi, ezért akarták őt ezzel az ügygel megbízni. A sorokból úgy tűnik Losonczi ennek az újabb toborzó körútnak a költségeivel magyarázta volna a kolduló leveleket. Azokra a koldulólevelekre gondolhatunk itt, amelyekkel a szegényebb református diákok (mendikánsok) összegyűjtötték a városban és környékén az iskola részére tett adományokat.⁷⁶ E diákréteg előzményei a középkorig nyúlnak vissza, taníttatásuk anyagi fedezetéről saját maguknak kellett gondoskodniuk, ezért szervezett keretek között már akkoriban koldultak, kéregettek, adománygyűjtésüket mendikálásnak nevezték.⁷⁷ De ugyanígy koldulólevelekkel jártak kéregetni a koldusok is. Ezért próbálta meg 1741-ben Jósa Péter gáborjáni koldus a falu pecsétjét elkészíttetni, hogy a koldulólevél alkalmankénti 3 máriás árát megspórolja.⁷⁸ III. Károly már a Helytartótanács megalakulásával egy időben utasította az új kormány szervet, hogy rendezze a koldulás kérdését. Ennek eredményeként 1724 után a koldusokat származási községüknek kellett volna eltartania, és a továbbiakban a passzus nélkül kóborlókat szigorú vizsgálat alá kellett vonnia az illetékes törvényhatóságoknak. A következő évtizedekben fokozatosan vonták ellenőrzés alá a kóborló elemek különböző csoportjait, a külhoni csavargók, az álzarándokok és remeték, a vándorló zsidók, katonaszökevények ügyében egymást követték a rendelkezések.⁷⁹

Itt tűnik fel történetében mesészerű számként a hét református diák, akik egy éjszakát töltöttek a budai fürdőben, másnap már tovább is álltak. Ez a fürdő valószínűleg a Rudas fürdő lehetett, mert Losonczi a közelben lévő Tabánban, egy bezdáni szücsnek, Kártályi Józsefnek korábbi legénytársánál, Tarády Mihály tabáni szücs-mesternél szállt meg. Ezek a diákok fogalmazták meg neki többek között a koldulólevelet, amit azután ő tisztázott le. A diákok fogalmazókészségét más iratok esetében is igénybe vette, hiszen ők segítettek neki megírni Kenessey István neve alatt egy ajánlólevelet. Kenesseyt is szinte biztosan ismerte Losonczi, hiszen abban az időben, amikor Mámán volt licenciátus, Kenessey a gondnoka volt a balatonkenesei református egyháznak. Ugyancsak a diákok fogalmazták meg, de Losonczi

75 Gueth Gyula: A balatonszárszói református gyülekezet története. In: Szárszó. Balatonszárszó múltjáról és jelenéről. Szerk.: Ázsóth Gyula. Balatonszárszó, 1990. 272. p.

76 A Debreceni Református Kollégium története. Szerk.: Barcza József. Bp., 1988. 84. p.

77 Mészáros István: Középkori kolduló diákjaink. In: Filológiai Közlöny, 7. évf. (1961) 1–2. sz., 108. p.

78 M. Antalóczy Ildikó: Bűnözés és büntetés Debrecenben a XVIII. század közepén. Debrecen, 2001. 199. p. (a továbbiakban: M. Antalóczy, 2001.)

79 Csizmadia Andor: A szociális gondoskodás változásai Magyarországon. Bp., 1977. 24, 31. p.

írta a Küszögi (talán Kőszegi) Mihály, sterbáki⁸⁰ evangélikus lelkész nevében kiállított 1746. március 16-i levelet, aminek tartalmáról közelebbit nem tudunk meg, de a pecsétet arra is már Budán készítette. A rövid időre kiterjedő, de annál gyümölcsözőbb munkakapcsolat ellenére Losonczi a diákok nevét elmondása szerint nem tudta, amit az őt kikérdezők nehezen hittek el („... azon diákoknak neveit nem hihető, hogy nem tudjad”), de a megismételt kérdésre is csak annyit felelt homályosan, hogy a neveiket nem tudja, „hanem Losonczy fiaknak mondták magukat”.

Budáról való távozását követően Debrecenbe ment, mivel úgy hallotta Vay Ábrahám budai cselédjétől, hogy Erdélyi Panna kocsmárosné az ellopott 200 forinttal a Tiszántúlra igyekezett. A tarisznyájában találtak is, az irat tartalmát közelebből meg nem nevező, Domokos Márton debreceni főbíró neve alatt kelt testimoniálist. Domokos Márton eredetileg dunántúli, zalakapolcsi származású pesti prókátor volt, Debrecen 1725-ben hívta meg nótáriusnak. Itt jó házasságot sikerült kötnie, felesége Komáromy-Csipkés Kata, a korábbi főbíró, bihari alispán, Komáromy-Csipkés György leánya volt, de felesége nagyapja, dédapja és nagybátyja is főbíró volt, de később fiúk, Domokos Lajos is betöltötte e tisztelet.⁸¹ Losonczinak sikerült a főbíróval is találkoznia, aki egy pohár bort és egy máriást adott. Sajnos azt nem tudni, hogy Losonczi miért kereste fel a főbíró, de amint a beszélgetés során kiderült, hogy katolikus, Domokos elzavarta. A főbíró neve alatt kelt testimoniális hátára feljegyezve több településnevet is találtak az egri püspöki úriszék tagjai. Losonczi ezekről azt állította, hogy ezekben a helységeken járt. Feltehetőleg ezek a települések megegyeztek elbeszélésével is, miszerint Debrecenből először Tokajon keresztül a Borsod megyei Megyaszóra érkezett, ahol egy hadnagnál szállt meg. Innen Miskolcra ment, ahol a pálosok vendégfogadójában időzött négy napig. Itt az úriszék kérdésére válaszolva a korábban felkeresett helységeken, a koldulólevelekkel összegyűjtött pénzen ivott és evett. Miskolcon azt híresztelte, hogy a király dolgában jár, és amiatt igyekszik tovább Eger, Gyöngyös és Pest felé. Losonczi ezt azzal magyarázta, hogy az újabb bácskai pusztá meg szállítására értette ezt, elképzelhető, hogy a korábban említett, Antal János által kért telepítési akcióra gondolt ezzel. Mindenesetre elbeszélésében ekkor már szó sem esett a kocsmárosné 200 aranyáról. Miskolcra egy diák kíséretében előbb Hejőcsabára ment, onnan egyedül indult tovább Kisgyőrön, Cserépfalun és Noszvajon át Egerbe. Ide jü-

80 A helységet nem sikerült azonosítani. Aligha azonos a Bezdán határát képező Sterbác-pusztával, hiszen a telepítési szerződés szerint oda csak katolikusok telepedhettek.

81 *Nagybákay Antal*: Egy barokk-kori debreceni főbíró élete. Szeremley Sámuel, a nemes kalmári társaság tagja és családja. Debrecen, 1942. (A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. Osztályának kiadványai, VIII/6.) 6., 52. p.

nus 13-i, hétfői kihallgatását megelőző szerdán, vagyis 1746. június 8-án érkezett meg.⁸² Losonczi azt állította, hogy Egerbe csak hét forinttal érkezett, amiből kalapot és nadrágot vett magának, noha az úriszék értesülése szerint aranyakat, tallérokat is láttak nála.

Június 8–13. közötti elfogatása alkalmával találtak még nála egy kis könyvecskét, amibe többek között Riba Mihályhoz százegy, míg Hegedűs János nevéhez kilencvenkilenc forint volt feljegyezve, erről csak annyit árult el, hogy azokat még regölyi nótáriusi működése során írta föl. Volt nála még egy kis ólompecsét, amiről azt mondta, hogy „magam mulatságából” csinálta. Az iratok és pecsétek mellett még egy érdekes dolgot rejtett Losonczi tarisznyája, egy burkot, amit állítólag bábak adtak neki fegyver ellen, és bár magával hordta, azt soha nem használta.

A legnagyobb érdeklődést mégis egy pecsét, illetve két pecsétnek a rajza váltotta ki a püspöki úriszék tagjai között: a pecsét ugyanis I. Lipót királyé volt. Losonczi először tagadta, hogy azt valaha is látta volna, végül bevallotta, hogy még 1743-ban Bezdánban Pirithy András armálisáról rajzolta le, majd öntötte ki fában. Nem lehetett túlságosan jó minőségű hamisítvány, ugyanis egy későbbi kérdésben úgy jellemzik „formált, avagy is inkább rajzolt” pecsét. Az úriszék kétszer is rákérdezett, hogy bármiféle adománylevelet, nemeslevelet, vagy bármilyen iratot a pecsét alatt kiállított-e, de ezt Losonczi tagadta. Azt sem ismerte el, hogy Miskolcon nemesleveleket, viaszt láthattak volna nála. A császári és királyi pecsét készítésének okát ismét csak abban jelölte meg, hogy „csak magam mulatságából” csinálta, sőt elmondása szerint azt nem is akarta magával vinni, hanem több irattal együtt Budán akarta hagyni a szállásadójánál, Tarády Mihály tabáni szücsnél. Szintén megtalálták nála I. Ferdinánd és Rudolf királyok pecsétjének rajzát. Losonczi ezeket egy kalendáriumban látta, onnan másolta ki. Éppen ebben a korszakban lendült fel és kezdett el tartalmilag is megújulni a kalendáriumok kiadása. 1731-ben Streibig József Antal győri nyomdász nyert privilégiumot tiszti címtáras kalendárium kiadására. Ebben még csak a legfontosabb állami és egyházi tisztségviselők neve szerepelt. Szintén ekkoriban terjedtek el olyan kalendáriumok is, amelyek magyar és külföldi uralkodók családfáit, címeit közölte.⁸³ Elképzelhető, hogy Losonczi is egy ehhez hasonló kalendáriumból rajzolta ki Ferdinánd és Rudolf pecsétjét. Az úriszék érdeklődésére, hogy ezt miért cselekedte, ismét csak azt felelte, hogy „magam mulatságából.” Losonczi József hiába mentegtetődött, hogy Csejtei

82 *Szentpétery*, 1985. 171. p.

83 *Kovács I. Gábor*: Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig. A magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata. Bp., 1989. 26–27. p.

Imre, a személynök kancellistája tudja őt igazolni, hiába próbálta megmagyarázni tetteit, az úriszék börtönbe záratta.

Losonczi bizonyosan tudhatta jegyzői működésének idejéből, hogy az írás és a pecsét milyen bizonyító erővel bír, milyen jelentősége van. Főként, hogy bár az írástudás még korántsem volt elterjedt, az írásbeliség a társadalom minden rétegében megjelent, módos parasztgazdák számos iratot őrizhettek, akár úgy is, hogy közben fogalmuk sem volt azok tartalmáról, s már maga az irat is szakadt vagy olvashatatlan volt. Számukra nem is a tartalom adta az írás jelentőségét és erejét, hanem annak formája.⁸⁴ Losonczi pedig nótáriusi feladataiból kifolyólag valószínűleg számos irattípus formai és tartalmi követelményeivel egyaránt tisztában volt, sőt ha valóban léteztek a budai fürdőben megszállt diákok, úgy az általa felhasznált iratok spektruma is jelentősen és hatékonyan tudott növekedni. Az írástudás elterjedésének alacsony szintje miatt a hitelesség azonban nem az aláíráshoz kapcsolódott, hanem a pecséthez. A XVIII. század elején a körmendi főbíró például még nem tudott írni, így az aláírásnak még nem is lehetett hitelesítő szerepe, azzal a pecsét bírt. Falusi környezetben még a XIX. század elején sem volt kizárólagos jelentősége az írásbeliségnek, ezt mutatja, hogy például a Halogyon a falu jegyzője is csak keresztvonással hitelesített több iratot.⁸⁵

Ebben az írástudatlan környezetben nagyobb tér és lehetőség nyílt a hamisításra. 1762-ben Spaics György horvátnádáljai deák azért bukott le, mert egy 1735-re keltezett okirata szereplői még életben voltak, és tanúskodni tudtak. A deáknak nem volt nehéz dolga, hisz a faluban egyedül ő tudott írni, csak az előljáróság keresztvonásait kellett hamisítania. Harminc évvel később azonban ugyanő megnyert egy pert, mert egy vitás földkérdésben be tudott mutatni egy 1679-re keltezett iratot, míg a felperes csak szóbeliségre tudott támaszkodni.⁸⁶ Voltak nagy port kavart hamisítási ügyek is, így például a kistapolcsányi szabó fia, Csernyakóczy alias Szabó Mihály ügye. Egy 1634. évi, nevére hamisított armális révén sikerült beházasodnia az Apponyi családba. Apósa és anyósa végrendeletét is módosítva próbált még nagyobb befolyásra szert tenni. 1712 tavaszán azonban lebukott, amikor

84 *Tóth István György*: Írásbeliség és szóbeliség a XVII–XVIII. századi mezővárosokban. In: Falvak és mezővárosok az Alföldön. Szerk.: Novák László, Selmeczi László. Nagykovács, 1986. 375–376. p. (A továbbiakban: *Tóth*, 1986.)

85 *Tóth István György*: Paraszti írástudás a körmendi uradalomban a 17–19. században. In: Adalékok a 16–20. századi magyar művelődés történetéhez. Szerk.: Bálint István János. Bp., 1987. 151–152. p.

86 *Tóth*, 1986. 382–383. p.

hamis iratai Apponyi Ádám kezébe kerültek, és a család bosszút állt Csernyakóczy, amiből országgyűlési ügy is lett.⁸⁷

Losonczi József rabsága, halála és utóélete

A császári pecsétek hamisításai és rajzai azonban olyan szintű ügynek bizonyult, amelyben a püspöki úriszék saját hatáskörben nem akart eljárni. A házatlan, kóbor nemesek illetve a vándorló nem nemes személyek felett is a büntetőperes eljárásban a tett elkövetésének, vagy több bűn esetén a kézre kerítésének helye szerinti bíróság volt az illetékes. Emiatt a városok magisztrátusai, az úriszékek is konkurensei voltak a vármegyei büntetőtörvényszéknek. A pallosjogú úriszékek felett a vármegye büntető törvényszéke gyakorolt felügyeletet, sőt helyenként az úriszéki ügyek felülvizsgálatra a sedria elé kerülhettek.⁸⁸ Losonczi esetében az elfogás helye szerint illetékes úriszék feje, az egri püspök személye ráadásul megegyezett az illetékes vármegye főispánjával is. A vármegye közgyűlése és tisztikara elé is a főispán terjesztette be az ügyet, hogy az ítélet meghozatalában működjenek közre. Azonban az uralkodói pecsét hamisítása miatt Heves vármegye is helyesebbnek látta tájékoztatni a Magyar Királyi Udvari Kancelláriát.⁸⁹ Az azonban nem teljesen világos, hogy erre miért csak fél évvel Losonczi elfogatását követően, az 1746. december 14-én Egerben tartott közgyűlés alkalmával került sor. Valószínűleg közrejátzott Barkóczy Ferenc püspök és főispán távolléte is, a sürgősebb, egyéb közgyűlési feladatok mellett. Előbbire utal Losonczi József 1746 végi, keltezetlen levele, aki sorai alapján az általa már régóta várt Barkóczy Egerbe való visszatérése alkalmából fordult kegyelemért a püspök-főispánhoz. Ebben családjára, gyermekeire hivatkozott, valamint a héthónapos, sanyarú börtönélet miatt meggyengült egészségi állapotára.⁹⁰ A kor szellemében ugyanakkor még túl enyhe volt a börtönbüntetés, akkor is, ha a helyiségekre keveset költöttek, így a levegő, tisztaság, fény, jó élelem, megfelelő ruházat helyett a tömlőccel inkább a verések, az éheztetés, nedvesség, sötétség és a hideg járt együtt, egyben mintegy pótolva a büntetések ál-

87 *Horváth Sándor*: Czimerlevél-hamisítások és hamisítók. Bp., 1902. 12–13. p. A Csernyakóczy ügyében hozott törvényre (1715. évi 106. törvénycikk) ld.: Magyar Törvénytar 1657–1740. 523. p.

88 *Meznerics Iván*: A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16–19. században. Bp., 1933. (Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából, 1.) 30–31. p.

89 MOL A 27 1747:15. fol. 1. Ennek fogalmazványa HML IV-1/b 1746:205. fol. 2. (57. d.)

90 HML IV-1/b 1746:205. fol. 1. (57. d.)

talában elterjedt testsanyargató jellegét. A börtönbe nemcsak az elítéltek kerültek, hanem itt voltak az ítélet meghozataláig a fogva tartottak, az adósok, az örültek is.⁹¹

Heves vármegye felterjesztésére Lotharingiai Ferenc mint társuralkodó 1747. január 3-án elrendelte, hogy Losonczi ügyében a vármegye folytassa le a vizsgálatot, de az ítélet végrehajtása előtt, az egész eljárás iratanyagát terjessze fel véleményezésre a Helytartótanácshoz.⁹² A Helytartótanács ez alapján 1747. január 7-én utasította Heves vármegyét, hogy a törvények alapján a nyomozást folytassa le, Losonczi korábbi cselekedeteit és életét figyelembe véve hozza meg az ítéletet, ám azt Lotharingiai Ferenc rendelkezésének megfelelően a Helytartótanács elé véleményezésre küldje meg.⁹³ Heves vármegye közgyűlése a Helytartótanács utasítását 1747. január 28-án tárgyalta, amelynek során elrendelték, hogy 1747. február 20-án tartandó törvényes terminus alkalmával Losonczi ügyét vizsgálják meg, és egyeztessenek a további szükséges lépésekről.⁹⁴ Mint a vármegye későbbi felterjesztéséből kiderült, ezen az ülésen a vármegyei ügyész döntése és ítélete megalapozottságának érdekében számos megyétől kértek értesítést Losonczi József korábbi életéről.⁹⁵ Ekkor küldték ki erről szóló kérvényeiket Bács, Fejér, Tolna és Veszprém vármegyékhez. Azonban a válaszlevelek, a Losonczi korábbi tevékenységéről szóló tanúsítványok Heves vármegyéhez való megküldése csak lassan, vontatottan haladt. Veszprém vármegye közgyűlésén 1747. március 16-án⁹⁶, Bács vármegyében március 23-án tárgyalták Heves kérését.⁹⁷ Elsőként Fejér vármegye válaszolt (március 29.), majd Tolna vármegye (április 26.). Ezt a két választ és a rájuk adandó köszönőlevelek szövegét Heves vármegye 1747. május 15-i közgyűlésén tárgyalták és olvasták fel.⁹⁸ Veszprém vármegye május 2-án kelt válasza ekkor még nem érkezett meg, és Bács vármegye is csak június 20-án küldte meg értesítését, de ezeket már csak 1747. szeptember 5-én olvasták fel a Heves vármegyei köz-

---

91 *Mezey Barna*: A magyar polgári börtönügy kezdetei. Bp., 1995. 8. p.

92 MOL C 13 1747. január 3.

93 HML IV-1/b 1747:4. (57. d.) A fogalmazványt ld.: MOL Helytartótanácsi Levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Fasciculi mensium: Expeditiones (C 21) 1747. január 07.

94 HML Heves és Külső-Szolnok Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, Közgyűlési, részgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvek, IV-1/a 20. kötet 8. p.

95 MOL Helytartótanácsi Levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Fasciculi mensium: Litterae (C 20) 1747. február 20. A felterjesztés viszont 1747. május 15-én kelt.

96 MOL MF 15461. dob. – Veszprém vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek mutatója.

97 *Balla*, 1993. 43. p.

98 HML IV-1/a 20. kötet. 23. p.

gyűlésen.⁹⁹ Úgy tűnik Heves vármegye ezeket a válaszokat mindenképpen be akarta várni, és csak utána ítéletet hozni Losonczi ügyében, emiatt a Helytartótanácsot 1747 tavasza folyamán az ügyben nem értesítették. Ennek tudható be, hogy április 1-jén a Helytartótanács újra megismételte január 7-i utasítását, és kérte a vármegyét mielőbbi informálásra.¹⁰⁰

Heves vármegye azonban még ezt követően is kivárt, és csak május 15-én Tolna és Fejér vármegyék válaszában egyidejű közgyűlési kihirdetésével válaszoltak a Helytartótanács megkeresésére. A közgyűlési jegyzőkönyv tömör megfogalmazásából is kiviláglik Losonczi ügyének meglepő fordulata. Ugyanis mialatt a vármegye a kért információkra várt, Losonczi szökést kísérelt meg a börtönből, melynek során az egyik vármegyei hajdú megölte.¹⁰¹ Heves vármegye felterjesztéséből azonban még részletesebben rekonstruálhatjuk az eseményeket: 1747. április 27-én a vármegyei börtön rabjait közmunkára vitték, ekkor a rabok közé az átöltözött Losonczi is beállt. A kapunál azonban az egyik őr felismerte, mire Losonczi a már korábban maga mellé állított rabtársait feltűzelve ellenszegült, és az így kialakult csetepatéban szúrta le őt a hajdú.¹⁰²

A vármegye felterjesztésének rövid tartalmi összefoglalásával a Helytartótanács a Kancellária útján május 26-án értesítette az uralkodót is a Losonczi ügyében bekövetkezett fordulatról.¹⁰³ Losonczi haláláról az egri halotti anyakönyvben is található egy rövid bejegyzés, a halál okának részletezése nélkül. Losonczi József 1747. április 27-én halt meg ötvenéves korában, és az egri Szentháromság temetőben temették el.¹⁰⁴

A Helytartótanács május 26-i jelentése alapján az uralkodó elmarasztalta Heves vármegyét. Felrótta a vármegyének, hogy az ügyet túlbonyolította, jelentős ideig függőben hagyta, Losonczi minden ítélet nélkül közmunkára engedte, továbbá, hogy szoros őrizet híján a többi rabbal érintkezni tudott és ennek következtében a szökést megkísérelhette. Éppen ezért nyomozást rendelt el annak érdekében, hogy kiderüljön, ki segítette Losonczi a szökési kísérletben, ki adta neki a ruhákat, azo-

99 HML IV-1/a 20. köt. 45. p.

100 HML IV-1/b 1747:36. (58. d.)

101 HML IV-1/a 20. köt. 19. p.

102 MOL C 20 1747. február 20. A felterjesztés május 15-én kelt, de Helytartótanács iratai közt február 20-a alá sorolták be, feltehetőleg a levélben szintén megemlített február 20-i törvényes terminus miatt. A felterjesztés szövegét a közgyűlési jegyzőkönyvbe is bevezették: HML IV-1/a 20. köt. 19. p. Másolatát ld.: MOL Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Litterae Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici (A 23) 1747:205.

103 A fogalmazvány: MOL C 21 1747. május 26. A tisztázat: MOL A 23 1747:205.

104 MOL MF A 1268. d. – Eger római katolikus halotti anyakönyvei 299. p.

kat hogy tudta átvenni?¹⁰⁵ Ennek alapján utasította a Helytartótanács Heves vármegyét az elrendelt vizsgálat lefolytatására június 9-én.¹⁰⁶ Heves vármegye válaszát december 11-én küldte meg a Helytartótanácsnak. Az eljárásukat a január 7-én kelt Helytartótanácsi utasítás alapján magyarázták, amely tanúk általi bizonyítással történő, szigorú nyomozást és a törvények alapján történő ítéletet várt a vármegyétől. Emiatt küldtek ki számos távoli vármegye részére kérést Losonczi József korábbi életéről, és a lassan beérkező válaszok miatt húzódott ügye sokáig. A vármegye ugyancsak rámutatott arra, hogy nem ők küldték Losonczit közmunkára, hanem az ő konspirációja és átöltözése miatt került a többi rab közé. A ruhákat az egyik rabtársa segítségével szerezte, de más társai is segítettek, hogy megfelelő alkalom esetén készen álljon velük együtt szökni. Azt nem tagadták ugyanakkor, hogy a börtönbeli rendről, az őrzésről nem tudnak olyan mértékben gondoskodni, mint az szükséges volna.¹⁰⁷

A hamisítási ügyek (okirat-, pecsét-, pénzhamisítás, ezek felhasználása, terjesztése) mint a közre, a közjóra veszélyes cselekmények az uralkodó és az állam biztonságával és tekintélyével kapcsolatban álló, lényegében államellenes bűntettek körét jelentették. Éppen ezért ezeket az ügyeket a hűtlenség körébe sorolták, ami fő- és jószágvesztéssel járt.¹⁰⁸ A példák ugyanakkor mást mutatnak, így például Piernbaum György, aki hamis obsitoslevelével bukott le, bár pontos büntetése ismeretlen, másfél év múlva is börtönben ült még. Egy asszonyt hamis levelek használata miatt utasítottak ki Budáról, míg a hamisítást végző festő áristomba került.¹⁰⁹ De elterjedt volt a testi fenytés is. Debrecenben több szökött feleség hamis útlevelét a gáborjáni bíró lánya pecsételte le, az asszonyokat 15-15 korbácsütésre büntették, 1742-ben és 1745-ben tolvajbandák tagjai hamis passzusaik miatt 36 illetve 50 pálcaütést kaptak.¹¹⁰ A börtön és a testi fenytés megjelenése, mint a hamisítás büntetése feltehetőleg annak a jelenségnek is betudható, hogy a felvilá-

---

105 MOL Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztrátúrája, Conceptus Expeditionum (A 35) 1747. július Nr. 28.

106 A fogalmazvány: MOL C 21 1747. június 9. A tiszttázat: HML IV-1/b 1747:59. (58. d.)

107 MOL C 20 1747. december 11. Ennek másolatát a Heves megyei közgyűlési jegyzőkönyvbe másolva ld.: HML IV-1/a 20. kötet 54–56. p. A Helytartótanács 1747. december 29-i felterjesztése melletti másolata: MOL A 23 1748:17.

108 Magyar jogtörténet. 2. jav. kiad. Szerk.: Mezey Barna. Bp., 1999. 248, 250. p. A hamisítási ügyekben az 1723. évi 9. törvénycikk 10–12.§-a rendelkezett. Vö.: Magyar Törvénytár 1657–1740. 577. p.

109 *Bónis György*: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után, 1686–1708. Bp., 1962. 164. p. (a továbbiakban: *Bónis*, 1962.)

110 M. Antalóczy, 2004. 199. p.

gosult abszolútizmus hatására a börtönbüntetés előtérbe került a halálbüntetéssel szemben. Azzal ugyanis nem nyer semmit az állam, ha halállal büntet, inkább hasznosítani kívánta az elítéltek erejét, közmunkára fogva őket. Ugyanakkor a börtönbüntetés, közmunka lassan hódított teret, ennek egyik oka a kevés, kellőképpen felszerelt és őrzött börtön, noha, mint az Losonczi esetében is látható, az elfogott személyeknek sok esetben több hónap vizsgálati fogságot kellett eltölteniük.¹¹¹

A közmunka terjedésében – noha láthattuk, hogy a Helytartótanács neheztelését fejezte ki Heves vármegye felé az ítélet nélküli közmunkára küldés felmerült esete miatt – szerepet játszott az előbb említett jelenség, miszerint az állam hasznosítani akarta a rabok erejét. Ez korántsem „hasznos” polgárrá nevelésként, hanem sokkal inkább testi büntetésként fogható fel, tekintve a közmunka során alkalmazott brutális bánásmódot, csekély ellátást. A közmunka már a XVI. századtól kezdett megjelenni, előzményének tekinthető a gályarabság, amit később gyakrabban váltott fel várerősítési munka, kórházi betegápolás. Városokban gyakorta előfordult a rabok építkezéseken, utcaseprésben, kúttisztításban, szőlőművelésben való alkalmazása is.¹¹²

A hamisítási ügyekben Losonczi történetéhez hasonlóan iskolamesterek, deákok, jegyzők tűnnek fel, jól példázva, hogy az írástudás és az írásbeliség velejárója volt egyben a hamisítás is. Írástudásukat azonban nem feltétlenül csak saját maguk érdekében kamatoztatták. 1738-ban a szentgotthárdi iskolamester, szeretője kérésének eleget téve hamisított egy halottá nyilvánító iratot annak férjéről. Négy évtizeddel később a bigamista Gróff Magdolna hasonló ügyben először a helybeli nótáriust akarta meggyőzni, majd miután az nem vállalta, egy diákot is próbált felkérni a hamisításra.¹¹³ A XVIII. század végére azonban az írnokok, deákok, nótáriusok mellett már iskolázott jobbágyok is feltűnnek próbálkozásaikkal. 1782-ben, Sopron megyében Bajódi Ferenc lózi paraszt 2 éves börtönbüntetést kapott saját maga által készített armálisa miatt.¹¹⁴

Losonczi rendkívüli földrajzi és társadalmi mobilitásról tett tanúbizonyságot élete során. A XVIII. század első felének analfabéta társadalmában írástudásával és tanultságával számos pályán meg tudta állni helyét, ennek során azonban úgy tűnik, mindig megkísérelte lehetőségei határát feszegetni: ezért börtönözte be a

111 *Hajdu Lajos*: Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Bp., 1985. 133–134. p. (a továbbiakban: *Hajdu*, 1985.)

112 *Bónis*, 1962. 180–183. p.

113 *Tóth István György*: Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon. Bp., 1996. 111. p.

114 *Hajdu*, 1985. 290. p.

veszprémi káptalan, emiatt került szembe a bezdáni közösséggel. Írástudását – bár hamisításai célját pontosan nem ismerjük – kihasználva is túllépte a határokat, törvénytelen területekre keveredett, ami személyes bukását hozta. Az iratokat, pecséteket aligha személyes mulatságból készítette, sokkal inkább gyanítható, hogy ismét előrébb akart lépni a társadalmi ranglétrán. Talán valóban egy újabb bácskai pusztát kívánt betelepíteni, ezáltal ismét mentességeket, privilégiumokat szerezve a Magyar Kamarától. Ennek érdekében tett toborzóútja során pedig az írástudás képességét kamatoztatva próbálhatta meg szélesíteni kapcsolati hálóját (debreceni főbíró, vagy éppen Csejtei Imre, a személynök kancellistája) és növelni anyagi tőkét (a Miskolcon nála látott nemeslevelek, aranyak). Noha ezek mind csak feltételezések, Losonczi nyughatatlan, minden lehetőséget kihasználó jellemétől nem távoliak. De úgy tűnik az egr-i börtönben sem hazudtolta meg korábbi önmagát, sikerrel szervezte meg rabtársait, és vette rá őket tulajdonképpen egy kisebb börtönlázadásra saját szabadulása érdekében, ami végül életébe került.